

Шевцова О. В.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

СПОСОБИ ЕКВІВАЛЕНТНОГО ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ ТЕКСТІВ КОНВЕНЦІЙ З АНГЛІЙСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ УКРАЇНСЬКОЮ

У статті обґрунтовуються способи еквівалентного перекладу лексичних одиниць текстів конвенцій з англійської та французької мов українською, що обумовлюється наявністю або відсутністю перекладних еквівалентів у цільовій мові. Описані способи перекладу: віднайдіння відповідників, транскодування, калькування, контекстуальна заміна, описовий переклад, формальна негативізація.

Ключові слова: перекладні еквіваленти, транскодування, калькування, контекстуальна заміна, описовий переклад, формальна негативізація.

В статье обосновываются способы эквивалентного перевода лексических единиц текстов конвенций с английского и французского языков на украинский язык, что обусловлено присутствием или отсутствием переводных эквивалентов в целевом языке. Описаны способы перевода: нахождение соответствий, транскодирование, калькирование, контекстуальная замена, описательный перевод, формальная негативизация.

Ключевые слова: переводные эквиваленты, транскодирование, калькирование, контекстуальная замена, описательный перевод, формальная негативизация.

Article deals with the ways of equivalent translation of lexical units of the texts of conventions from English and French into Ukrainian that is stipulated by the presence or absence of translation equivalents in the Target Language. The depicted ways of translation: finding correspondences, transcoding, calque translation, contextual replacement, descriptive translation, formal negativization.

Key words: translation equivalents, transcoding, calque translation, contextual replacement, descriptive translation, formal negativization.

З точки зору практики перекладу всі елементи денотативної системи вихідної мови (лексичні та фразеологічні одиниці) текстів конвенцій поділяються на дві групи: ті, що вже мають відповідники (“перекладні еквіваленти”) в цільовій мові – treason – trahison – зрада, refugee – réfugié – біженець, та ті, що ще не мають відповідників у цільовій мові – certiorari – витребування справи судом вищої інстанції, яке знаходиться на розгляді у суд нижчої інстанції, referral – передача на розгляд у суд. Перші називаються одиницями, що мають перекладні еквіваленти у мові перекладу, а другі – безеквівалентними одиницями [3, с. 279].

Еквівалентні одиниці текстів конвенцій поділяються на одноквівалентні, тобто такі, що мають тільки один перекладний відповідник, наприклад, sign – signer – підписувати, ratify – ratifier – ратифікувати, і багатоеквівалентні, тобто такі, що мають два і більше перекладних відповідників, наприклад, justice – справедливість, коректність, правильність, правосуддя, юстиція, суддя, article – стаття, параграф, пункт, догмат, договір, предмет обговорення, річ, виріб, товар, практика.

Перекладні слова конвенцій мають кілька перекладних відповідників у відповідності із кількістю їх значень (лексико-семантичних варіантів) [3, с. 279]. Відповідники неоднозначного слова називаються варіантними відповідниками. Під варіантним відповідником ми розуміємо один із можливих варіантів перекладу слова. Варіантний відповідник передає, як правило, якість одне значення слова вихідної мови, тобто кожний варіантний відповідник є перекладним еквівалентом якогось одного лексико-семантичного варіанта багатозначного слова. Наприклад, термін enforcement має такі лексико-семантичні варіанти: administration, application, carrying out, coercion, compulsion, compulsory law, constraint, duress, enforcing, exaction, execution, fulfilling, imposition, impulsion, insistence, lash, martial law, necessitation, obligation, prescription, pressure, prosecution, reinforcement, spur, whip. Відповідно, кожний з цих лексико-семантичних відповідників має свій перекладний еквівалент, і тому можна говорити, що термін enforcement має такі варіантні перекладні відповідники: тиск, відправлення, примушування, виконання, застосування, дотримання правопорядку, правозастосування, припис, зобов'язання, переслідування, примусове застосування права.

Варіантні відповідники можуть бути зафіксовані в перекладних словниках, і тоді вони називаються словниковими варіантами відповідниками. Але перекладачі конвенцій не завжди мають справу тільки із словниковими варіантними відповідниками – трапляється так, що словники не містять деяких відповідників неоднозначного слова або ж словникові варіантні відповідники певного слова взагалі не зафіксовані в словниках.

З точки зору практики перекладу доцільно розрізняти випадки, коли варіантні відповідники слова подано в словнику та коли вони в словниках відсутні частково або повністю. У першому випадку перекладач вирішує завдання вибору одного еквівалентного в даному контексті варіантного відповідника слова оригінала з кількох, поданих у словнику. Для цього перекладач повинний точно визначити лексико-семантичне значення слова, після чого підібрати належний варіантний відповідник з тих, що наведені у словнику.

Для досягнення еквівалентного перекладу лексичних одиниць текстів конвенцій у разі відсутності словникового перекладного відповідника застосовуються такі способи перекладу: транскодування, калькування, контекстуальна заміна та описовий переклад.

Транскодування – це такий спосіб перекладу, коли звукова та/або графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови [3, с. 282].

Розрізняють чотири види транскодування: транскрибування – коли літерами мови перекладу передається звукова форма слова вихідної мови, terrorism – тероризм, transliteruvannya – слово вихідної мови передається по літерах, Vice-President – Vice-président – Віце-Президент змішане транскодування – переважне застосування

транскрибування із елементами транслітерування – arrest – arrestation – арешт, і адаптивне транскодування – коли форма слова у вихідній мові дещо адаптується до фонетичної та/або граматичної структури мови перекладу, наприклад extradition – extradition – екстрадиція, declaration – déclaration – декларація.

При транскодуванні, як можна побачити, літерами мови може передаватися вся форма, або більша її частина (в такому випадку говорять про адаптивне транскодування.) Іноді застосовується змішане транскодування, коли більша частина транскодованого слова відбиває його звучання у вихідній мові, але разом з тим передаються й деякі елементи його графічної форми. При перекладі неологізмів транскодування звичайно супроводжується описовим перекладом, що подається в дужках instrumentality – інструментарій (державний орган, що бере зобов’язання від імені держави).

Для надання транскодованому терміну певної вмотивованості внутрішньої структури іноді додаються пояснювальні слова: mineral concession – концесія на видобуток мінеральної сировини.

Транскодовані терміни, що вже міцно закріпилися в мові перекладу, в словниках можуть подаватися без додаткового описового перекладу: legalization – legalisation – легалізація, denunciation – dénonciation – денонсація.

Транскодування неологізмів відбувається при перекладі в тих випадках, коли в культурі і, зокрема, науці країни мови перекладу відсутнє відповідне поняття і відповідний перекладний еквівалент, а перекладач не може підібрати слово або слова в мові перекладу, які б адекватно передавали зміст поняття і задовольняли вимоги термінотворення. Оскільки при транскодуванні транскодоване слово має одне значення, то такий спосіб перекладу доцільно застосовувати в тих випадках, коли в мові перекладу необхідно створити чітко однозначний термін: confiscation – confiscation – конфіскація, sanctions – sanctions – санкції.

Особливо часто транскодування термінів відбувається в тих випадках, коли термін в мові перекладу складається з міжнародних терміноелементів латинського або давньогрецького походження: clause – клауза, convention – конвенція.

Перш ніж використовувати цей спосіб перекладу, перекладач повинен переконатися, що в мові перекладу відсутній перекладний відповідник слова, що перекладається, інакше через транскодування в мові перекладу можуть виникнути дублетні терміни, а це порушує чіткість та стрункість певної терміносистеми: extradition – екстрадиція, але й видача правопорушників.

Іншим способом перекладу, який часто застосовується при перекладі лексичних одиниць конвенцій є калькування (дослівний або буквальний переклад) – прийом перекладу нових слів (термінів), коли відповідником простого чи (частіше) складного слова (терміна) вихідної мови в цільовій мові вибирається, як правило, перший за порядком відповідник у словнику, наприклад: exercise of right – exercice du droit – здійснення права, bill of indictment – acte d’accusation – обвинувальний акт. [2]

Калькування як прийом перекладу частіше застосовується при перекладі складних лексичних одиниць: automatic processing – автоматична обробка.

Калькування може застосовуватися тільки тоді, коли утворений таким чином перекладний відповідник не порушує норми вживання і сполучуваності слів в українській мові: restoration of custody – restauration de tutelle – відновлення опіки, confession of guilt – reconnaissance de culpabilité – визнання вини.

Широко при перекладі конвенцій вдаються до контекстуальної заміни – такої лексичної перекладацької трансформації, внаслідок якої перекладним відповідником стає слово або словосполучення, що не є словниковим відповідником і що підібрано із врахуванням контекстуального значення слова, яке перекладається, його контексту вживання та мовленнєвих норм і традицій мови перекладу, наприклад: instrument of ratification – lettre de ratification – ратифікаційна грамота, transmit – transmettre – перепроводжувати.

Слід зазначити, що не існує точних правил створення контекстуальних заміни, оскільки переклад слів у таких випадках залежить від контексту їх вживання. Існують, однак, чотири основних прийоми створення контекстуальних заміни: смислова диференціація, конкретизація та генералізація значення й “антонімічний переклад” (формальна негативізація) [3, с. 288].

Найтипівішим прикладом смислового розвитку є семантичне відношення наслідку, тобто причинно-наслідкове відношення [4, с. 43]: (If the requested Party does not extradite its national, it shall at the request of the requesting Party submit the case to its competent authorities in order that proceedings may be taken if they are considered appropriate. – Якщо запитувана Сторона видає свого громадянина, вона на прохання запитуючої Сторони передає справу до своїх компетентних органів, для того, щоб у разі необхідності можна було здійснити її розгляд.)

Смисловий розвиток є таким прийомом контекстуальної заміни, коли в перекладі використовується слово, значення якого є логічним розвитком значення слова, що перекладається. Іноді відхилення в перекладі текстів конвенцій від “букви” оригіналу необхідно для досягнення еквівалентності перекладу, оскільки в мовах оригіналу і перекладу можуть діяти різні мовленнєві норми та існувати різні традиції мовлення: Additional evidence comes from – додаткові докази можна отримати.

Зрозуміло, користуватися цим прийомом перекладу лексичних елементів необхідно обачно і тільки там, де це доцільно, оскільки значний семантичний розвиток значення слова, що перекладається, може призвести до викривлення змісту оригіналу і порушення еквівалентності.

Крайнім випадком такого способу перекладу, як семантичний розвиток, при перекладі слів і словосполучень є так званий “антонімічний переклад”, коли форми слова або словосполучення замінюється на протилежну (позитивна – на негативну і навпаки), а зміст одиниці, що перекладається, залишається в основному подібним [5, с. 361].

По суті, термін “антонімічний переклад”, який зустрічається в перекладознавчій літературі, є неточним, оскільки словосполучення, що перекладається, не замінене на антонім у мові перекладу, а воно змінило лише форму на протилежну, тоді як його зміст, значення залишається без особливих змін: other than one covered by Article 1 – не охоплене статтею 1.

На думку Карабана В.І. для позначення означеного способу перекладу краще використовувати термін “формальна негативізація”, в якому підкреслюється саме зміна форми слова або словосполучення і не йдеться про антонімічність як таку, що пов’язана із зміною змісту на протилежний: *become immune – avoir immunité de juridiction* – не підлягати переслідуванню.

Означена трансформація представлена трьома видами: негативізація – слово або словосполучення без формально вираженої суфіксом або часткою заперечувальної семи замінюється в перекладі на слово з префіксом *не* або словосполученням з часткою *не* (*foreign to the* – що не мають жодного відношення до мотивів, з яких воно було вчинене; *au moins une année* – не менше одного року; позитивізація – слово або словосполучення з формально вираженою заперечувальною семою замінюється в перекладі на слово або словосполучення, яке не містить формально вираженого негативного компонента (*such notification shall not take effect until three months from the date of its receipt by the Secretary General* – таке повідомлення набирає чинності через три місяці від дати його отримання Генеральним секретарем).

В певних контекстах деякі англійські та французькі слова, що не мають у своєму складі заперечувальних морфем, але не містять, як правило, заперечувальний семантичний компонент, можуть перекладатися подібними за значеннями словами з префіксом “не” або словосполученнями частки “не” з антонімічним відповідником слова, що перекладається. Тому формально негативізація є одним з прийомів реалізації контекстуальної заміни, тобто такої лексичної заміни, що можлива лише в певному контексті: [3, с. 292] *fail to answer a summons to appear* – не з’явитися до суду згідно з повісткою, *faillir à sa tâche* – не виконати своє завдання.

Провівши зіставний аналіз, можна стверджувати, що описовий переклад також часто використовується при перекладі лексичних одиниць текстів конвенцій. Він становить такий прийом перекладу нових лексичних елементів вихідної мови, коли слово, словосполучення, термін чи фразеологізм замінюється в мові перекладу словосполученням або більшим за кількістю компонентів словосполученням, яке адекватно передає зміст цього слова або словосполучення: *to prosecute – poursuivre* – притягти до кримінальної відповідальності.

До описового перекладу висуваються такі вимоги: переклад повинен точно відбивати основний зміст позначеного неологізмом поняття, опис не повинний бути надто докладним, синтаксична структура словосполучення не повинна бути складною: *non-metropolitan territory* – територія, яка знаходиться за межами території метрополії.

При застосуванні описового перекладу важливо стежити за тим, щоб словосполучення в мові перекладу точно і повно передавало всі основні ознаки поняття, позначеного словом оригіналу: *confrontation – confrontation* – очна ставка.

Перед застосуванням цього прийому перекладу неологізмів необхідно виконати попередню умову правильності перекладу неологізмів – переконатися, що в мові перекладу відсутній перекладний відповідник (зрозуміло, що перекладні словники ще не могли його зафіксувати, проте він може бути зафіксований, зокрема, у вже перекладеній нещодавно літературі), щоб не створювати термінологічні дублети в мові перекладу.

Для того, щоб правильно застосовувати такий прийом перекладу, важливою передумовою є ретельне опанування предметною сферою тексту, що перекладається, щоб правильно розкрити зміст позначеного неологізмом поняття: *rule of specialty – principe de spécialité* – норма про незмінність умов, правило *ad hoc*.

У порівнянні з транскодуванням описовий переклад має перевагу досягнення більшої прозорості змісту поняття, позначеного відповідником неологізму. Разом з тим, описовий переклад характеризується такими недоліками: при його застосуванні можливе неточне або нечітке тлумачення змісту поняття, позначеного неологізмом, описове словосполучення порушує таку вимогу до термінів, як стислість (а тому такі багатослівні терміни не мають дериваційного потенціалу, тобто від них важко, якщо взагалі можливо, утворювати похідні терміни).

Бібліографія:

1. Борисенко И. И. Английский язык в международных документах и дипломатической корреспонденции : учеб. пособие для студ. фак. междунар. отношен. и междунар. Права / И. И. Борисенко, Л. И. Евтушенко. – К. : Вища школа, 1992. – 343 с.
2. Влахов С. И. Непереводимое в переводе / Сергей Влахов, Сидер Флорин. – Изд. 3-е, испр. и доп. – М. : Р. Валент, 2006. – 447 с.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. / В. І. Карабан. – В. : Нова книга, 2004. – 576 с.
4. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : Учебн. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Н. Комиссаров. – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с.
5. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник / І. В. Корунець. – К. : Нова Книга, 2000. – 448 с.